

DİNİN AHLAKLA İLİŞKİSİ*

ALİ BARDAKOĞLU**

Herhalde toplumsal sorunlarımızın başında, sahip olduğumuz değerleri fark etmek ve bu değerleri hayata geçirebilmek yatıyor. Aslında hem değerleri fark etmek hem de o değerleri bir davranış bilincine ve yaşayan bir değer haline getirebilmek, ikisi de önemli. Tabii burada yüce dinimizin mesajının, öğretisinin hayati derecede önemi var.

Dini değerler, etik değerler, ahlaki değerler, moral değerler, milli-manevi değerler. Aslında, bunların aynı kaynaktan gelen farklı yansımalar olduğunu ve esasında ise bir olduğunu burada vurgulamak istiyorum. Aslında farklı şeyler değil bunlar. Aynı değerler bir topluma gittiğinizde, bir bölgede, bir muhitte dini değerler olarak, bir başka muhitte etik değerler olarak, bir başka anlayışta millî-kültürel değerlerimiz ve mirasımız olarak, bir başka anlayışta Atatürkçülük olarak, cumhuriyetçilik olarak, çağdaşlık olarak karşımıza çıkar. Esasen bunlar aynı değerlerin, aynı insani değerlerin farklı ifade ve yansımalarıdır. Ama zihinlerde bölünme, parçalanma meydana geldiği için, maalesef hayata bütüncül bakmadığımız için, hayatı bütünüyle, önyüyle ve sonuyla bütüncül olarak kavrama kabiliyetimiz biraz zayıfladığı için, zihinlerimizde ayrı bölümler oluştu ve bu değerleri, bütün iyi ve güzelleri farklı bölümlerde toplamaya başladık. Diğer bir anlatımla, her farklı bölüm bütün iyi ve güzelleri kendi değerleri olarak algılayıp onu öne çıkarma gibi bir bütünlükten kopucu yanlışa girdiler. Aslında bütün bunlar hep insani değerlerimizdir. Tabii insani değer deyince, insanın yaratılışı ve Yüce Yaratıcı'nın insana dünyada biçtiği misyon fevkalade önemlidir.

Aslında bütün bu temel ahlaki değerler, insan olmanın özüyle alakalı değerlerdir. Yüce Yaratan, insana rahmetinin bir tecellisi olarak ona iki büyük inayette, yardımda ve destekte bulunmuştur. Birisi, insana düşünce akıl ve onur vermiştir. İkincisi de onlara Kutlu Peygamberler göndererek, Kutlu Elçiler göndererek insanın, o verdiği aklın, düşüncenin, yüce değerlerin çizgisinde yürüyebilme iradesini güçlendirmiştir. Dinlerden söz etsek de aslında tek din söz konusudur. O da Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberlerin tebliğ ettiği tevhit dinidir.

* 10.06.2005 tarihinde düzenlenen "Kültürümüzde Etik Davranışlar" konulu panelde yapılan konuşmadır.

** Prof. Dr. Diyanet İşleri Başkanı, Ankara, TÜRKİYE

Din, insani değerleri yeniden ortaya koymaz; onları sadece onaylar, destekler, teyit eder. Aslında din, insana o değerlere bağlı kalarak yürüyebilme iradesi kazandırır. Biz o değerleri kendi özümüzde, içimizde buluruz. Kendi dünyamızda, kendi derunumuzda buluruz. Ama dinin bize kazandırdığı irade ile o değerleri hayata geçirme bilincini ve gücünü kazanırız. Dinle ahlak ilişkisi de burada başlar.

Dinle ahlak ilişkisi bütün filozofları, din bilginlerini meşgul etmiş bir konudur. Bu konu üzerinde fazla yoğunlaşmak istemiyorum, ama şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Ahlakın yegane kaynağı din değildir. Öyle bir iddia sahibi olmak ileri derecede bir abartıdır. Ancak şunu biliyoruz ki, her dindar, ahlaklı olmak zorundadır. Çünkü din, bize bu dünyada ahlaklı davranmayı öğretir ve bir bakıma dinin mesajı da bu dünyada ahlak ekseninde bir dünya hayatı sürmemiz içindir. Böyle olduğu için de Diyanet İşleri Başkanlığı olarak biz ahlak eksenli din anlayışını veya dini anlarken bilgi ve ahlakı öne çıkarmayı önemsedik ve istedik. Zaten ahlak hep öndedir, ama bunun farkında olmayı önemsedik.

Hangi açıdan bakarsanız bakın, dinle ahlakın yakın bağının olduğunu görürsünüz. İman, kişinin Yüce Yaratana'ya bağlanması, güven kazanmasıdır. İmanla emniyet aynı kökten gelir; iman, emniyet, eman, emanet aynı kökten gelen kelimelerdir. İnanma demek aynı zamanda kişinin kendine, dünyaya ve Yaratana güvenle, sevgiyle bağlanabilmesi demektir. Ahlaki değerler bizim ortak değerlerimizdir.

Burada bizim vurgulamamız gereken iki husus var. Birinci husus, ahlaki değerleri, etik değerleri kaygan zeminden kurtarmamız gerekiyor; onu devamlı farklı bakış açısına göre değişebilir, farklı açılardan farklı şekilde algılanabilir, kaygan zeminden ve sübjektif değerlendirmelerden kurtarmamız gerekiyor. Bu çok önemli bir konudur. Tıpkı hukukta olduğu gibi, hukukun üstünlüğünü sağlayacak objektif kriterleri korumamız gerektiği gibi. Hukukta kişinin kendi hukukunu kendisinin yaratmasına ve gerçekleştirmesine ihkak-ı hak denir ve hukuk düzenini altüst eden bir davranıştır. İhkak-ı hak yerine hukukun üstünlüğüne doğru kaymamız, kanunları da, tatbikini de sübjektif takdir ve güç kullanımının yaratacağı kaygan zeminden kurtarıp hukukun üstünlüğünde sağlamlaştırmanız gerekiyor. Aynı bu örnekte olduğu gibi, ahlaki değerleri de kaygan zeminden ve sübjektif değerlendirmelerden kurtarmamız ve ortak değerler haline getirmemiz gerekiyor. Zaten öyledir de.

Ahlaki değerlerimiz, etik değerler toplumun ortak değerleridir. Kişilerin bireysel inisiyatifleriyle, zorlamalarıyla, sübjektif değerlendirmeleriyle tanımlanabilecek kadar sade, yalın ve köksüz değildir. İşte burada din önemli bir katkı sağlamaktadır. Din toplumun tarihten süzülüp gelen ve insan olmanın özülüyle

bağlantılı, ortak, ahlaki değerleri teyit ederek, onaylayarak bize ayrı bir güç kazandırmaktadır. Dikkat ederseniz *Kur'an-ı Kerim*'de sözgelimi ahde vefadan söz edilir, adaletten söz edilir, başkasının hakkına saygılı olmaktan, başkasını sevmekten, sevgiyle bir arada yaşamaktan söz edilir. "Düşmanınız da olsa adaletten ayrılmayınız" buyrulur. Peygamber Efendimizin hadislerine baktığınız zaman bir dizi ahlaki değeri ve o değerlerin davranışa dönüşme bilincini görürsünüz. Zaten kendisi de "Ben dünyada güzel ahlaki tamamlamak üzere gönderildim" buyurmuştur. Bütün bunlardan anlıyoruz ki din ve İslâm öğretisi ortak ahlaki değerleri yeniden ortaya koymuyor. Onlara atıfta bulunuyor, onları onaylıyor, destekliyor ve güçlendiriyor. Böylece ortak ahlaki değerlerin üretilmesinde ve yaşatılmasında dinin bu geniş bakış açısına toplumun elbette ihtiyacı vardır.

Burada işaret etmemiz gereken ikinci husus da bu ortak ahlaki değerlerin, kaygan zeminden kurtarılmış ortak ahlaki değerlerin, aynı zamanda bir hayat biçimi olabilmesidir. Bu zor bir konudur. Bu bakımdan konunun ve görüşmelerimizin ana temasının etik davranış olmasını fevkalade önemsiyorum. Çünkü etik değerler tek başına bir şey ifade etmiyor. Etik değerlerin, artık hayatımıza girmiş, ayakları yere basan, yaşayan değerler olması önemlidir. Yoksa insanlar etik değerleri en güzel, en süslü kelimelerle ifade edip ona aykırı davranışlarla yaşayabilirler. Mesela bir düşünürümüz "ben ahlakın çok fazla konuşulduğu yerde rahatsızlık duyarım. Çünkü mutlaka ahlaka aykırı bir iş yapıyordur, kanaatinde veya izleniminde olurum" diyor. Şimdi demek ki burada çok konuşmaktan ve o konuda iyi bir retorik geliştirmekten ziyade konuştuğumuz ve beğendiğimiz bu değerlerin davranış bilincine, hayat tarzına dönmesi önemlidir. Burada artık kişinin iradesi, kişinin hayata bakışı ve sorumluluk duygusu önemlidir. İnsanları yalnız kaldığında da, tek başına kaldığında da temel ahlaki değerlere sahip çıkan ve ona göre davranan bir kişi yapabiliyorsanız başardınız demektir. Ama siz etik kuralları, etik değerleri sadece denetimle ve toplumun ayıplamasıyla yaşanabilir ve hayata geçirilebilir olarak görürseniz mutlaka Batı veya Doğu toplumlarında sınırsız sayıda örneğini gördüğümüz aykırılıklar ve olumsuz gelişmeler olacaktır.

Önemli olan etik değerlerin içimizde kökleşmesini, yerleşmesini ve tek başımıza da olsak düşünsel alanda dahi, ona aykırı davranmayı bir bakıma insaniyetimizi, onurumuzu ve yaratılış misyonumuzu kaybetme kadar tehlikeli görebilme bakışını kazanmamızdır. Yoksa değerleri anlatmak ve konuşmak yetmez. O değerlerin davranış bilincine dönüşmesi gerekiyor. Herhalde toplumsal olarak da buna büyük ihtiyacımız var.

Burada yine, değerlerin davranışa dönüşmesi ve bir irade gösterilmesi açısından dinle etik arasında, dinle ahlak arasında kopmaz bir bağın olduğunu görürüz. Çünkü din, bize davranışlarımızın kendi içimizde hesabını verebilmeyi öğretir.

Hukuk, şeffaflığı, hesap verilebilir olmayı öngörüyor. Ama din hiç kimsenin olmadığı bir yerde bile şeffaflığı, kendimize karşı dürüstlüğü, kendimize karşı hesap verebilir olmayı, Yüce Yaratan'a karşı hesap verebilir olmayı öğütüyor. Ve bu hesap vermenin de sınırlı bir hesap verme olmadığını anlatıyor bize. Bu hesap vermenin sadece etrafımızdaki insanların bizi ayıplamasından, medyada ismimizin deşifre edilmesinden, insanların bizi yargılayıp cezalandırmasından ibaret olmadığını, bunun da ötesinde daha büyük hesapların, daha büyük yargılamaların olduğunu anlatıyor; o bilinci veriyor. Zaten hukuk filozofları dünyadaki adaletin subjektif bir adalet olduğundan söz ederler. Dünyada adil insan olmaz. Sadece adalet sever insan olur. Mutlak adalet Yüce ve Kemal Sahibi Allah'a aittir. Böyle olunca hesabın da bir dünyevi subjektif boyutu vardır, bir de kemal boyutu, uhrevi boyutu vardır. İşte dindarlık bize hesap verebilir olmanın iki boyutunu anlatır. Ve hayata bütüncül bakmayı öğretir. Hayata biraz bütüncül bakabilirsek, bütün değerlerin aslında hep insani değerlerimiz olduğunu, dini değerler, ahlaki değerler, milli-manevi değerler, çağdaş değerler, etik değerler arasında özde bir farklılık olmadığını, bunun farklı yansımalar olduğunu bunun için görebiliriz.

İşte, değerlerin davranış bilincine dönüşmesi açısından da dinin iyi anlaşılmasına, iyi anlatılmasına büyük ihtiyacımız vardır. Elbette biz bunu yapmak zorundayız. Dini böyle bir bakış açısıyla anlamak ve insanlarımıza dini bu şekilde anlatmak yükümlülüğündeyiz. Elbette din seccade üzerinde kıldığımız namazdan ibaret değildir. Yüce Yaratan'a el açıp dua etmemizden ibaret değildir. Ama onların bile dikkat edersek ahlaki davranışlarımıza büyük katkıları vardır.

Hemen hatırlayalım, hepimiz bilirsiniz, *Kur'an-ı Kerim*'de çok özel bir ibadet olarak yer alan namaz ile ahlak arasında irtibat kurulur. Aslında biraz dikkatsiz baktığımızda kişinin kendi başına kıldığı namaz ile ahlaki değerler ve etik davranışlar arasında bir ilginin olmayacağı düşünülebilir. Ama *Kur'an-ı Kerim*'in bize anlattığına göre namaz, insanı bütün kötülüklerden alıkoymalıdır. *Kur'an-ı Kerim* bize, “kıldığınız namaz sizi bütün kötülüklerden alıkoymalıdır” buyurur. Bir bakıma namaz bize, biraz önce ifade ettiğim etik değerlere uygun davranış bilinci kazandırır. Yüce Yaratan'ın huzuruna günde beş defa çıkan, iradesini yenileyen, O'nunla bağını yenileyen kişi, namazın dışında da bilincini ve O'nunla bağını devam ettirir ve herkese karşı böyle bir sorumluluk içinde davranır. Bu bakımdan namaz ile ahlaki davranışlar, kötülükten kaçınma ve iyiliği, güzelliği yeryüzünde egemen kılma arasında kopmaz bir bağlantı vardır.

Dikkat ederseniz oruç çok özel, kişisel bir ibadettir. Ama oruç tutma sadece aç kalma olarak tanımlanmaz. Peygamber Efendimizin hadislerine dikkatle baktığımızda o, sadece aç kalan fakat insanlara kötülükte bulunan, kötülükten uzak durmayan, iyilik ve güzellik peşinde koşmayan kişilerin orucunu yalın bir aç

kalma olarak nitelendirir. Aslında gerçek oruç, Yüce Yaratan'la kurulan bağın davranışlara yansıtılabilmesi ve oruçlu geçen bütün zaman diliminin güzellikler zamanı, iyilikler zamanı, kötülüklerden kaçınma ve kendi kendini denetim altında tutabilme zamanı olması ile değer kazanır.

Zekat arınma demektir. Zekatın kendisinde zaten bir arınma söz konusudur. Zekat, kirden arınma, yükten arınma, toplumun hakkından, başkasının ve ötekinin hakkından arınma demektir. Zekat verme bize hakların ihlal edilmediği ve hak edilmiş bir servetle hayatın sürdürüldüğü bir dünyada yaşama bilincini kazandırır.

Yine bakarsanız hac ibadeti de, Hz. Peygamber'in tanımlamasıyla belirtecek olursak, kişinin ilk doğduğu güne kadar temiz olabilme imkanını insana verir. Hangi açıdan bakarsanız bakın, dua açısından bakın, tövbe açısından bakın, ibadetler açısından bakın, hayata yansıyan davranışlar açısından bakın din bize hep ahlaklı olmayı, ahlaklı davranmayı, etik değerleri öz hayatımız haline getirmeyi öğütüyor. Bu açıdan ben Etik Kurulumuzun bu çabalarına gönülden destek veriyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak zaten bizim temel hedeflerimizden, temel misyonlarımızdan birisi de budur. Dini böyle anlamak, böyle anlatmak ve dinin güzelliğini aramızda bir sevgi bağı haline getirebilmek. Dinin güzelliği sadece kişisel hayatımızı güzelleştiren ve bize sadece cenneti kazandıran bir değer, bir bakış, bir bağ olmamalı; aynı zamanda bizi birbirimize bağlayan, birbirimizi daha çok sevmemize yol açan, daha insanca hayat düzeni kurmamıza imkan veren bir ışık olmalı, bir rahmet olmalıdır. Zaten *Kur'an-ı Kerim*'de dinin ve Kur'an'ın rahmet olarak gönderilmesi bu demektir. Kişisel rahmet değil toplumsal rahmet. Birbirimizi daha çok sevmek, daha çok sevebilmek ve bu sevgi üzerine toplum hayatını inşa etmek.

İnanıyorum ki, bu yöndeki çabalar güzel ürünler verecektir. Elbirliği ile toplumun her kesimine, en ücra kesimlerine kadar bu bilinci yerleştirmek gerekiyor. İnsanlarımıza din ile ahlak ile, milli-manevi değerlerimizle, kültürlerimizle, çağdaşlıkla birlikte, Cumhuriyetin ilkeleriyle birlikte birbirimizi sevmeyi öğrenmemiz gerekiyor. Bu konuda derinlemesine ve bütüncül bir bakış, bu yönde bilgilendirme ve eğitim bize, bunların arasında fark olduğunu değil, bunların aslında hepimizin ortak bağı olduğu bilincini, hepsinin ortak amacının da bizi yüceltmek, bizi daha güzel günlerde yaşatmak olduğu anlayışını kazandıracaktır.

